

170 404

TÜRKİYE'DE HAC ORGANİZASYONU SEMPOZYUMU

(Tebliğ ve Müzakereler)

(7-9 TEMMUZ 2006)

TÜRKİYE BİLİMSEL VE İSLAMİ İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	170404
Tas. No:	297.541 TÜR.H

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 691
İlmî Eserler: 119

*Türkiye'de Hac Organizasyonu Sempozyumu
(Tebliğ ve Müzakerele)*

Editör: Dr. Mehmet BULUT

Grafik-Tasarım: TN İletişim (0312. 431 28 68)

Baskı Kontrol: M. Ali SOY

Baskı: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cd 358. Sk. No: 11 06370 Yenimahalle / Ankara

Mayıs 2007, Ankara

2007-06-Y-0003-691
ISBN 978-975-19-4028-5

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim Adresi
Eskişehir Yolu 9. km. Çankaya / Ankara
tel.: 0312. 295 72 94 - faks: 0312. 284 72 88
diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Hac Kurbanı

Dr. Fahri DEMİR

Emekli Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Giriş

Kur'an'da (Maide, 5/27) bildirildiği gibi, *kurban*, ilk insan çifti Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın birinci batın çocukları Habil ve Kabil'den beri bilinen ibadetlerdendir.

Yine bilindiği gibi kurban/adak, çok arzulanan bir isteğin gerçekleşmesi için, Yüce Tanrı'ya sunulan ibadetin adıdır. Bu isteğin cevap bulmasının ise; Habil ve Kabil örneğinde olduğu ve Kur'an'da (Âl-i İmrân, 3/183) bildirildiği şekilde, sunulan ibadetin gökten inen bir ateş tarafından yenmesi/yakılması suretiyle veya Hz. İbrâhim örneğinde olduğu ve Kur'an'da (Saffat, 37/101-107) bildirildiği şekilde, adağın, alternatif bir ibadetle yerine getirilebileceği mesajının iletilmesiyle kendisini gösterdiği bilinmektedir.

Kurban ibadetinin pek çok çeşidi varsa da sunuşumuz, Kurban Bayramı kurbanı anlamındaki *udhiyye* ve Hac Kurbanı anlamındaki *hedy* ile sınırlı olacaktır.

Malûmları olduğu gibi *udhiyye*, o senenin hac mevsiminde hacca gidememiş; ama hali vakti müsait olan Müslümanların kesecekleri *kurban* anlamını taşıırken; *hedy*, o mevsimde hacda bulunan Müslümanların, hac menâsikinden biri olmak üzere Mekke'de kestikleri *kurban* anlamını taşımaktadır.

Konumuz, daha da sınırlı olarak *hedy* anlamındaki *kurban* olmakla beraber, *hedy* konusunun daha anlaşılabilir halde sunulabilmesi için *udhiyye* anlamındaki *kurban*'ı da kapsayacak şekilde, *kurban* ibadetini genel anlamda değerlendirmek daha yararlı hatta gerekli olacaktır.

Tarihçe

Kur'ân-ı Kerîm'den (Saffat, 37/101-107) öğreniyoruz ki;

- Hz. İbrâhim Peygambere kadar insanlar, çok arzuladıkları önemli isteklerinin gerçekleşmesi için, meselâ çocuğu olmayanlar çocuk sahibi olmak için, en sevdiklerini kurban etmeyi adarlarmış.

- Hz. İbrâhim de, çocuklarım olursa en sevdiğimi kurban ederim, diyerek adakta bulunmuş.

- Allah ona ileri yaşında çocuklar vermiş; ama Hz. İbrâhim, üzerinden uzun zaman geçmiş bulunan adağını unutmuş veya ilâhî hikmet gereği adağını kendisine unutturulmuş.

- En sevdiği çocuğu kendisiyle, kıra-bayıra-ava çıkacak yaşa gelince Hz. İbrâhim rüyasında, çocuğunu kurban etmekte olduğunu görmüş ve adağını hatırlamış.

- Adağını hatırlayan Hz. İbrâhim oğluna konuyu açmış. Çocuğu da, "*Al-dığın emri yerine getirebilirsin*" diyerek adak olarak kurban edilmeyi kabul etmiş.

- Hz. İbrâhim, oğlu ile birlikte, ikamet ettikleri Mekke vadisine yaklaşık 15 km. mesafedeki Mina mevkiine giderek orada adağını yerine getirmek istemiş. Ne var ki bıçak kesmemiş.

- Allah'a verdiği sözü yerine getirmeye konsantre olmuş/yoğunlaşmış Hz. İbrâhim, çocuğunu çok seven bir baba olarak, görevini bir an önce tamamlama heyecanını taşımaktadır. Bıçağın kesmemesinden dolayı hayret hatta dehşet duyguları içinde "*Allahu Ekber, Allahu Ekber / Allah Ne Büyü, Allah Ne Büyük!*" demiş.

- Derken, karışık duygularla haykırılan bu söz karşılık bulmuş ve gökten gelen bir ses işitmiş: "*La İlahe İllallahu Vallahu Ekber/Allah'tan başka tanrı yoktur; Allah büyüktür!*"

- Hz. İbrâhim, sesin geldiği tarafa başını kaldırmış. Bir de ne görsün? Vahiye meleği Cebrail, koltuğunda bir koçla kendisine görünmektedir!

- Hz. İbrâhim mesajı almıştır: Allah, adanmış da olsa, *insan*'ın kurban edilmesini istememekte; ona, adağını yerine getirebileceği bir alternatif sunmaktadır.

- Yüce Allah'ın bu rahmet tecellisini gören Hz. İbrâhim ferahlamış ve hem kendisi hem insanlık için çözüm bulmuş bir baba peygamber olarak: "*Allahu Ekber ve Lillahi'l-Hamd/Allah En Büyük, Olanca Hamd O'na Yaradır!*" demiştir.¹

Kolayca anlaşılabilmesi gibi, Yüce Allah, bu olay ve bu mesajla, Hz. İbrâhim Peygamberin şahsında insanların, çocuklarını adayarak kurban etme yanlış alışkanlıklarını değiştirmek istemiştir.

Son Peygamber Hz. Muhammed gelince de Hz. İbrâhim'in şahsında gerçekleşen bu uygulama, Hz. Muhammed'in ümmeti için *sembol* karakterli bir ibadet olmuştur.

¹ Dikkat edilirse, *Teşrik Tekbiri* bu muhavereden oluşmaktadır

Anlamı

Hz. İbrâhim'in bu uygulaması bize, *kurban'*ın anlamını da öğretmektedir:

Kurban, insanı, ibadet amacıyla kurban edilmekten kurtaran olayın hatirasını taşıyan ve onu yaşatan merasim/nüsük karakterli bir ibadettir.

Ağalım

İnsan bu dünyaya, Kur'an, Tâhâ, 20/118 âyetinde bildirildiği gibi, başta *yiyecek, giyecek* ve *barınak* olmak üzere temel ihtiyaçlar yanında bitmez tükenmez pek çok istekle gelir.

İsteklerinin bir kısmını kolaylıkla, bir kısmını zorluklarla elde ederken bir kısmını da hiç elde edemez. Ne var ki insan kolay pes etmeyen bir yaratılıştadır: İsteklerini elde etmekten kolay kolay vazgeçmez; kendi elindeki imkânların tükendiği yerde üstün bildiği metafizik varlıktan, Tanrı'dan, Allah'tan yardım dilemeye yönelir ve *adak* bu yönelmenin en eski ve en yaygın pratiği olarak karşımıza çıkar.

Böylece adak, bir kimseyi Allah rızası için sevindirmekten en sevdiğini Allah'a kurban etmeye kadar değişen türler halinde kendisini gösterir.

İnsanoğlunun isteklerini elde etme yolunda elindeki bütün imkânları kullanması onun en tabii hakkıdır. Yeter ki imkânlarını kullanırken başkasına zarar vermesin. Ne var ki insan bu sonucu başlangıçta pek düşünmez. Düşünse bile, elde etmek istediği şeyin imkânsız denecek kadar uzak ve zor görünmesi, hele isteği üzerine yoğunlaşmış olması, onun, bu sonuç üzerinde ciddiyetle durup düşünmesini engeller.

Erişilmez olarak gördüğü isteği de gerçekleştikten sonra artık adağını/vaadini yerine getirmesi kendisi için kaçınılmaz bir görev olur. Çünkü adağını yerine getirmese, elde ettiğini hemen kaybetmekten korkar.

Öyle bir süreç ki, kişiyi kendi iradesiyle, dönüşü olmayan birtakım yükümlülüklerin altına sokmaktadır.

Böyle bir süreç sonunda en sevdiği evladını adayarak kurban etmek, zamanla, insanlar arasına bir gelenek olarak yerleşir.

İş bu noktaya gelince, insan artık çözümsüzdür: Ya adamayacak yahut adamışsa adağını yerine getirecektir!

Bunun adına yüksek dinlerin öğretisinde "batıl inanç" denmekte ve bu dinler, aynı zamanda, insanlara, bu gibi çıkmazlar karşısında yol göstermek için vardır.

Kur'an'da, Hz. İbrâhim'in adağıyla ilgili olarak bildirilen örnek uygulama, Yüce Allah tarafından, Elçisinin şahsında insanlara sunulan bir çözüm öğretisidir.

Yüce Allah, böylece, insanların, baştan beri ta İbrâhim Peygamberin zamanına gelinceye kadar uygulaya geldikleri "adak yoluyla kendi çocuğunu kurban etme" geleneğinin yanlış olduğunu, Hz. İbrâhim Peygamberin şahsında göstermiş; Son İlâhî Kitap olan Kur'ân mesajıyla insanlara bildirmiştir. Az önce de işaret edildiği gibi:

- Allah'ın Elçisi Hz. İbrâhim, "çocuklarım olursa, en sevgilisini kurban ederim" diye adamıştır.

- Zamanı gelince, herkes gibi adağını yerine getirmek üzere çok sevdiği oğlunu kurban etmeye tam teşebbüs etmiştir.

- Ne var ki, İbrâhim Peygamber'in şahsında, insanları, o "batıl gelenekten" kurtarmak isteyen Ulu Tanrı, kullanılan bıçağın kesmesine izin vermemiştir.²

- İbrâhim Peygamberin bu mucize karşısındaki şaşkınlığı üzerine, Vahiy Meleği Cebrail, koltuğunda koç ile görünerek Yüce Allah'ın çözüm öğreten mesajını Elçisine iletmıştır.

Allah'ın Peygamber kulu Hz. İbrâhim bile, kurban etmeyi adadığı çocuğunu kurban etmemiş, edememiş; çocuğunu kurban etmek amacıyla kesmesine izin verilmemiş ve Yüce Allah'ın irşadı/yol göstermesiyle, onun yerine, kesilmek için yaratılan, koyunu/davarı kurban edebileceğini öğrenmiştir. Öyle olunca, inananlar artık çocuklarını kurban etmeyi adamayacak; adanmış olanlar da bu gibi adaklarını, tıpkı Hz. İbrâhim Peygambere öğretildiği gibi yerine getirecek ve kurban etmeyi adanmış da olsalar, artık çocuklarını yani *insan'ı* kurban etmekten kurtulacaklardır.

Bu bilgi bize açıkça öğretmektedir ki, her iki anlamıyla *kurban*, insanoğlunu, Hz. İbrâhim'in ve onun oğlu Hz. İsmail'in şahsında, *kurban edilmekten/boğazlanmaktan/bıçaktan* kurtaran *sembol* bir ibadettir.

Eğer Allah, insanlara, böyle etkili bir örnekle çözüm öğretmeseydi, insanları o "batıl gelenek"ten hiç kimse alıkoyamazdı. En azından insanlık hep o problemle boğuşmak zorunda kalabilirdi.

Hükmü

Gerek *Udhiyye* gerek *Hedy*, her iki çeşidiyle *Kurban*, hükmü açısından, Fıkıh Ekollerince farklı değerlendirilmiştir:

- İmam-ı Azam Ebû Hanîfe kurbanı, *vâcip* olarak değerlendirirken,
- İmam Şafîî, İmam Mâlik ve Hanefî İmamlardan Ebû Yûsuf *sünnet* olarak değerlendirmektedir. Şafîî içtihadı üstelik bu ibadeti *Sünnet-i Kifâye* olarak kabul etmektedir.

² Dikkat edilirse bu olayda, Hz. İbrâhim Peygamberin şahsında gösteren bir *mucize* ile karşılaşmaktadır.

Müçtehit imamların delillerine baktığımızda şunları görüyoruz.

- a) "*Vâcibtir*" diyen İmam Ebû Hanîfe'nin ve İmam Muhammed'in delilleri:
aa) Kevser Süresindeki "*ve'nhar*" yani "*kurban kes*" emri.

Bu emrin sübûtu, kat'îdir. Çünkü âyet emridir. Delâleti ise zannîdir. Çünkü açıkça *udhiyye*, *hedy*, *nezz* veya *kefaret* denmemekte ve her birine veya onlardan herhangi birine delâleti muhtemel bulunmaktadır. Böyle bir emir, Hanefî usulüne göre *vacibiyet* ifade eder. Dolayısıyla bu emir gereği, her iki anlamıyla kurban kesmek *vâcip* bir ibadet olur. Ayrıca:

ab) Hz. Peygamber: "*Bir kimse imkân bulur da kurban kesmezse namaz-gahımıza da gelmesin*" (İbn Mâce, Edahi, 2; Ahmed b. Hanbel, 2/321) buyurmuştur.

Bu uyarı, sübûtu *zannî* bir uyarıdır. Çünkü *haber-i ahad* olarak rivayet yoluyla bildirilen bir hadisle yapılmış bir uyarıdır. Buna karşılık delâleti *kat'î* bir uyarıdır. Çünkü, açıkça *Udhiyye*'den söz etmektedir. Böyle bir *nass* da Hanefî usulünde yine *vacibiyet* ifade eder. Bir de Hz. Peygamber, kurban hakkında:

ac) "*Kurban, atanız İbrâhim'in sünnetidir*" (İbn Mâce, Edahi, 3; Ahmed b. Hanbel, 4/368) diye bildirmiştir.

Her ne kadar bu hadiste kurbanın, Hz. İbrâhim'in *sünneti* olduğu bildirilmiş ise de buradaki *sünnet* ifadesi, e'âl-i mükellefinden biri olarak hükümün derecesini belirten *sünnet* anlamına değil; Hz. İbrâhim'in öğrettiği yol anlamında bir sünnettir. Dolayısıyla bu ifade bu ibadetin *vâcip* olmasını engellemez (Serahsî, *Mebut*, 12/8).

- b) İmam Şafîî, İmam Mâlik ve İmam Ebû Yûsuf'un delilleri:

ba) Hz. Peygamber'in: "*Udhiyye bana yazıldı, size yazılmadı*" (Ahmed b. Hanbel, 1/327) sözü.

Dikkat edilirse burada "*bana yazıldı*" buyrulmaktadır. Bilindiği gibi, "*bana yazıldı*" demek "*bana farz kılındı*," "*size yazılmadı*" demek "*size gerekli olmadı*" demek olur.

bb) Yine Hz. Peygamber'in: "*Üç şey bana mahsustur. Onlar sizin için sünnettir: Kurban, Kuşluk namazı ve Vitir Namazı.*" (Ahmed b. Hanbel, 1/321) sözü.

bc) Yine Hz. Peygamber buyurmuştur: "*Kurban kesiniz, çünkü o atanız İbrâhim'in sünnetidir.*" (İbn Mâce, Edahi, 3)

Bu ve benzeri delillere dayanarak kurbanın *sünnet* olduğunu savunanlar devamla şu değerlendirmeyi yapıyorlar:

"Nitekim rivayet olduğuna göre, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer, *insanlar yanılıp vâcip olarak algılamasınlar* diye ilk iki sene kendileri kurban kesmemişlerdir. Ebû Mes'ud Ensârî (r.) de, bin koyunu her sabah otlatmaya çı-

karıp yine bin koyunla her akşam ağıla döndüğü halde, yani sürü sürü koyunları olduğu halde, halk *vâcip* olarak algılamasın diye kurban kesmemiştir. Esasen Kurban, misafir; yani seferi konumda olana *vâcip* değildir. Misafire *vâcip* olmayan ibadet, mukime de *vâcip* olmaz. Çünkü mali ibadetlerle mükellefiyette *ikamet* ve *sefer* farklı hükme sebep olmamaktadır..." (Serahsî, *Mebcut*, 12/8) Ayrıca:

Yukarıda da işaret edildiği gibi, en azından İmam Şafî'nin içtihadına göre bu ibadetin "*sünnet-i kifâye*" olduğu, onun için de "*Bir haneye bir kurban'ın yeteceği* hatta bu meâlde bir de hadis olduğu bilinmektedir:

"*Her bir hane halkına her yıl bir kurban vardır.*" (Tirmizî, Edahi, 18) Ayrıca:

"Umare b. Abdillâh demiştir ki: Atâ b. Yesar'ın şöyle söylediğini işittim: Ebû Eyyub el-Ensarî'ye sordum: Hz. Peygamber (s.) zamanında kurbanlar nasıldı? O da cevaben dedi ki: *O zamanlar bir kişi kendi adına ve ailesi (hane halkı) adına bir koyun keser; etinden kendileri de yer, başkalarına da ikram ederlerdi. Zamanla iş övünmeye dönüştü ve gördüğün hale geldi.*" (Tirmizî, Edahi, 10)

Buraya Kadar Sunulan Delillere ve Müçtehit İmamların Değerlendirmelerine Ek Bilgi

Kur'ân-ı Kerîm'de:

"*Biz her ümmete, davar cinsinden kendilerine rızık olarak verdiklerimiz üzerine Allah'ın adını ansınlar diye, kurban kesmeyi gerekli kıldık..*" (Hac, 22/34) ve:

"*Biz kurbanlıkları sizin için Allah'ın işaretlerinden / şe'âiriden / sembollerden / şî'âr / sembol kıldık..*" (Hac, 22/36) buyrulmaktadır.

Bu âyet-i kerimeler ve buraya kadar kısaca sunmaya çalıştığımız bilgiler, öyle sanıyorum ki, kurban ibadetinin teorik yönünü ortaya koymaya yetecektir.

Bu teorik değerlendirmeden ortaya çıkan önemli bazı noktalara dikkat çekmek istiyorum:

- Kurban Kesme ibadeti, Hz. İbrâhim'le başlayan bir *sünnettir*. Bu sünnet, *ef'âl-i mükellefindeki sünnet* anlamında değil, *öğretilen ve uygulaması gösterilen dinî yol* anlamındadır.

- İmam müçtehitlerin, delilleri değerlendirerek vardıkları sonuçlara göre bu ibadete *vâcip* demek de *sünnet* demek de hatta *mendup* demek de mümkündür; ama, "*dinimizde böyle bir ibadet yok*" demek mümkün değildir.

Onun içindir ki, bu ibadet hakkında nihai doğru değerlendirme şöyle olmalıdır:

Kurban ibadetinin vasfını inkâr kişinin imanını ilgilendirmez; ama aslını inkâr ilgilendirir.

Yani kurban ibadetine *farz değil, vâcip değil, hatta sünnet bile değil* demek Müslüman'ın inancını zedelemeyiz; ama "*böyle bir ibadet yoktur*" demek onun imanını ilgilendirir.

Bütün Bu Değerlendirmeler Işığında, Pratik Açıdan Önerilebilecek Hususlar

- Şayet Müslüman'ın yaşadığı çevrede, muhtaç insan çok ve kurban kesmek dinî merasim olmanın ötesinde et/gıda olarak da çok işe yarayacaksa, vâcip, sünnet, hatta mendup olduğuna bakılmaksızın, sıkıntıya girmeden keşebilecek durumda olan her Müslüman; gerek kendi ülkesinde Kurban Bayramında, gerek hac ibadeti esnasında Hicaz'da *kurban* kesmelidir. Keserken ise, sevap kazanacağı derken, çevreye zarar veya rahatsızlık vererek günah kazanmaması için, ülkenin öngördüğü sağlık şartlarını gözetmelidir.

- Ama: Kurban etleri o günkü şartlarda o çevrede çok işe yaramayacak ve *kurban*, sadece bir ibadetin yerine getirilmesi için kesilmiş olursa, Hac, 22/36 âyetinde *şe'âir/şi'ar/sembol* olarak tanıtilen ve önemli bazı içti-hatlarda *kifâ'î* olduğu kabul edilen bu ibadetin;

- a) Aile başına bir Kurban;
- b) Mahalle Müslümanları adına Bir Kurban;
- c) Kent Müslümanları adına Bir Kurban;
- d) Ülke Müslümanları adına Bir Kurban; Hatta:
- e) Dünya Müslümanları adına Bir Kurban.. kesmenin:

Her yıl mutlaka yerine getirilmesi gereken bu *sembol* ibadeti, bir yandan yerine getirirken, öbür yandan insanı bıçaktan kurtaran bu hatırayı yaşatmak bakımından, yeterli olacağı hususu, üzerinde çalışılacak ev ödevimiz olarak önümüzde durmaktadır.

Kurban Hakkında Unutmamamız Gereken İncelik

Kurban ibadetinin, şanına uygun şekilde dünya çapında yaşatılması;

- Bir yandan, insanoğlunun *adak* gibi kutsal kavram vesile edilerek *kurban* edilmesi yanlış geleneğinin; Hz. İbrâhîm gibi, semavî dinler mensuplarınınca âdeta paylaşılmayan bir Peygamber eliyle bize sunulmuş ve Son Peygamber Hz. Muhammed tarafından insanlığa maledilmiş olan *İlâhî Öğretiyle* düzeltilmiş olması mesajıyla yüklü "*İlâhî Hatıra*"nın sonsuza dek yaşatılmasına,

- Öbür yandan, can taşıyan varlıklardan, muhtaç olduğumuz hayvansal protein ihtiyacımızı temin etmek üzere onları boğazlarken, Kur'an, Hac,

22/36'da öğretildiği gibi, üzerlerine Allah'ın adını anarak o kurbanlıklara olan minnet borcumuzu hatırlama sayesinde, *insanî* duygularımızı kaybetmememize, o duygularımızı korumamıza ve yaşatmamıza vesile olacaktır.

Sonuç

Hacda kurbanlık bulamayan kimselere, üç günü orada, on günü vatanına dönünce olmak üzere "*on gün oruç tutma*" gibi, normalde *kurban*'la ilgisi yok gibi görünen bir alternatif ibadet öğretilmektedir: Kur'an, Bakara, 2/196.

Esasen *hac kurbanı/hedy*, hacceden her Müslüman için söz konusu olan bir ibadet de değil; sadece, önceden kurbanlık hazırlayıp göndermiş bulunan veya ihramın mahzurlarından birini işleyerek cezaya çarpılan ve/veya *hacc-ı kıran* veya *hacc-ı temettu'a* niyet etmiş bulunan kimseler için söz konusu olan bir ibadettir.

Bilindiği gibi, Kurban Bayramında kesilmekte olan *udhiyye* anlamındaki kurban da Mekke'nin yerlisi olmayan hacılar için de, kendileri *seferi/yolcu* sayıldıkları için, hüküm olarak hiçbir mertebede dinî bir ödev değildir.

Bütün bu ve benzeri sebeplerle, Mina'da keseceği kurbanın o çevrede yaşayan halka pratik bir fayda sağlamayacağını düşünen Müslüman; *ifrad hacca* niyet edip, başka deyişle *kıran* veya *temettu'* haccına niyet etmeyecek bir de ihramın mahzurlarından titizlikle sakınarak kurbanı, kendi isteğiyle kendisine borç kılmak gibi bir tercihte bulunmayabilir.

Az önce de işaret ettiğimiz gibi, Mina'da kurban kesmek, şayet, orada yaşayan insanların ihtiyacına hitap etmiyor ve dolayısıyla orada kesmenin, Hac, 22/36 âyetinde bildirilen *sembol* anlamı yanında başka bir hikmeti gözükmüyorsa –ki bu husus, her hac mevsimi için veya her devir için özel olarak değerlendirmeye tabi tutulması ile ancak ortaya konulabilir- o takdirde, mutlak anlamdaki *kurban* için, yukarıda sıralanan *kifhaî* çözümün, *hac kurbanı* için de evleviyetle çözüm olabileceği hususu, keza, ev ödevimiz olarak önümüzde durmaktadır.